

Josep de Villarroya i la *Crònica* de Jaume I*

Discurs llegit el 15 de maig de 1964
en la sessió plenària de l'Institut

FERRAN SOLDEVILA
Membre de la Secció Històrico-Arqueològica

Cap de les nostres quatre grans cròniques no presenta el nombre de problemes i les dificultats que ofereix la crònica de Jaume I el Conqueridor. Motiu pel qual els erudits fa més d'un segle i mig que s'hi encaren i s'esforcen a solucionar-los o, si més no, a aclarir-los. Tinc, però, la sensació que a còpia d'insistir-hi, de voler-los aclarir i aprofundir, el que han aconseguit ha estat de complicar-los i enterbolir-los. Ja a final del segle XVIII l'erudit valencià Josep de Villarroya es llançà a debellar l'autenticitat de la intervenció reial en la redacció de la crònica, i donà a la llum la seva *Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el rey D. Jayme de Aragón no es el verdadero autor de la Crónica o Comentarios que corren a su nombre*, obra publicada a València l'any 1800. I d'aquí partia tota la sèrie de complicacions i d'enterboliments que acabo d'al·ludir i que, a través d'un segle i mig, han arribat fins a la situació actual, representada, principalment, pels treballs de Manuel de Montoliu —condensats darrerament

* Inèdit.

en la seva obra sobre *Les quatre cròniques*— qualificats per Lluís Nicolau d'Olwer de contradictoris.

L'obra de Josep de Villarroya ha estat sovint citada pels erudits; però no sé que cap d'ells, si no és el P. Jaume Villanueva, i encara molt breument, l'hagi sotmesa a examen. Tanmateix alguns dels seus arguments han estat esgrimits per altres autors, sovint sense partir de l'obra de Villarroya, que desconeixien, tot i citar-la. Em proposo de presentar-la en aquest discurs, no tant per l'obra en ella mateixa, sinó per la seguretat que la seva presentació durà involucrada la presentació d'alguns problemes fonamentals de la crònica i la meva presa de posició davant d'ells i de la posició adoptada per altres historiadors i erudits.

Ja amb el sol títol del llibre de Villarroya apareixia el primer problema plantejat: una obra escrita en primera persona, una obra autobiogràfica, una obra que constitueix un llibre de memòries, l'autor del qual és un rei que refereix episodis de la seva vida, resulta que no seria obra del tal rei. I aquesta primera complicació es desplegava en tota una sèrie d'altres complicacions.

Si l'autor no era aquell autor, és a dir, el rei, quin n'era l'autor?

I aquest autor, que no era aquell autor, és a dir, que no era el rei, per què va voler suplantar aquell autor que hi sorgia com a tal i que era el rei?

Per què, en lloc d'escriure en tercera persona els fets del protagonista, com tots els cronistes acostumaven a fer, els volgué escriure en primera persona?

Com, en una època que no s'escrivien, es pot dir, llibres de memòries pròpiament dits, se li acudí a l'autor d'aquell llibre de fer veure que ell escrivia un llibre de memòries?

Com, en una època que la persona del rei apareixia com sagrada, l'autor d'aquella obra gosà substituir-se al rei mateix?

Així sorgia aquesta primera sèrie de complicacions substituint-se al fet senzill que s'oferia espontàniament: un rei que ha realitzat grans gestes i que, precisament a causa d'elles, sentint-ne la importància i, conseqüentment, la importància de la pròpia persona, concep la idea i el disseny de deixar-ne constància, i de deixar-la en primer persona, escrivint ell mateix la crònica, o dictant-la, o encarregant-ne la redacció a algú, sota la seva estreta vigilància i intervenció.

Però la crònica no permet solament als erudits el plantejament d'aquest primer cicle de problemes i complicacions que, en un moment acabem de presentar i que giren al voltant del problema del seu autor. Es dona el cas, no pas excepcional, que del text d'aquesta crònica existeixen dues redaccions: l'una en català i l'altra en llatí. L'autor de la redacció llatina, autor ben conegut, fra Pere Marsili, mallorquí, de l'ordre dominicà, declara, segons la interpretació de la immensa majoria dels historiadors i erudits interessats en la qüestió, que ell ha bastit la seva obra damunt un text escrit en llenguatge vulgar, text recòndit a l'arxiu reial. Doncs bé: no han mancat erudits per sostenir que Marsili pot dir el que vulgui i afirmar rodonament que la seva redacció llatina ha pres per base la redacció catalana, la cosa

certa per als esmentats erudits, és que tot plegat no constitueix sinó una ficció de Marsili i que, en realitat, els fets han anat al revés i que és el text català el que ha estat tret del text llatí. Hi ha hagut fins i tot un erudit —Manuel de Montoliu— que ha anat fins a sostenir que la interpretació tradicionalment donada a l'explicació de Marsili és una interpretació equivocada i que allò que Marsili ha dit no es refereix a un text recòndit a l'Arxiu reial que li hauria servit de base per a la conjuminació del seu, sinó que es refereix al propi text, a la pròpia obra, que havia de conservar-se recòndita dins l'Arxiu reial. No cal dir que al voltant d'aquest altre problema, o sia el de la prelació dels textos català o llatí, es descabdella un altre cicle de problemes relatius al tema.

Perquè és el cas que fins i tot alguns d'aquests crítics partidaris de la prelació del Marsili respecte al text català es veuen obligats a reconèixer que Marsili utilitzà text o textos precedents en català. Textos que per a ells no són la mateixa cosa que el text català de la crònica. No cal dir que aleshores ja es veurien obligats a reconèixer la prelació del text català damunt el text llatí de Marsili. Per això aquests textos en català, que segons ells no són la crònica de Jaume I, han estat considerats i batejats com a *documents premarsilians*, nom que els ha donat Manuel de Montoliu. Vet aquí una nova sèrie de problemes: què eren, quins eren aquests *documents premarsilians*.

Entre aquests documents el mateix Montoliu arrengrà l'any 1922 una sèrie de textos en català. Es tractava no menys que de versos; versos que Montoliu extreia del text català de la crònica; és a dir que, segons la nova tesi de Montoliu, una part almenys de la crònica, una gran part, no hauria estat altra cosa que la prosificació d'una cançó (o d'unes cròniques rimades, segons qualificació ulterior) o de diverses cançons de gesta: *La Cançó de gesta de Jaume I* era el títol de l'estudi inicial. Heus aquí, doncs, un nou conjunt de problemes plantejats: caràcter dels poemes prosificats, extensió de llur utilització dins la crònica, metre o metres emprats, filiació dels poemes o gestes dins la narrativa hispànica o dins la narrativa ultrapirinènica.

Aquests són, es pot dir, els grans problemes que presenta la *Crònica de Jaume I* o *Llibre dels Feits del rei En Jacme*. Al voltant d'aquests, en giren altres molts, ja més de detall, com la filiació i jerarquització dels manuscrits, i tota mena de qüestions de llenguatge, començant pel del llenguatge dels anomenats documents premarsilians o, per dir-ho en altres termes, les qüestions del llenguatge de la primera redacció de la crònica i de la seva modernització al llarg dels anys —d'un segle aproximadament— que van fins al llenguatge del manuscrit de Poblet, obra de fra Celestí Destorrents, manuscrit datat l'any 1343.

D'aquests problemes, alguns han estat, potser, com he dit al començament, creats pels erudits mateixos, d'altres eren realment existents, i alguns segueixen essent-ho encara. Però crec que la qüestió de l'autor tractada per Villarroja pot incloure's entre els primers, quant a la intervenció o no intervenció reial.

La qüestió de l'autor. Com he dit, el primer a negar al rei Jaume I la paternitat de la *Crònica* fou Josep de Villarroja, home de formació netament setcentista, del Consell de

S. M. Catòlica el rei Carles IV, el seu alcalde de Casa i Cort, home gens contaminat de pre-romanticisme, malgrat que escrivia el seu llibre a les acaballes del segle XVIII, home incapacitat per a jutjar correctament el caràcter i el valor d'una obra com la crònica de Jaume I. Aquesta incapacitat fou la causa inicial i general de la seva actitud davant la crònica i de la seva total negativa a admetre la possibilitat de la intervenció reial, ni tan sols com a escrita sota la seva inspiració i direcció. Citada pels autors que han tractat del problema de la paternitat del *Llibre dels Feits del rei En Jacme*, dubto que siguin molts els que hagin llegit l'obra de Josep de Villarroya i penso que n'han tingut prou del títol per justificar-ne l'esment. Perquè, si l'haguessin llegida, difícilment haurien sabut sostreure's a la temptació de comentar-ne diversos aspectes i de posar de manifest tot el que té de banal i de deficient la seva argumentació, com també els punts que cal prendre'n en consideració, com encara les coincidències de deformació en el raonament, que, àdhuc sense haver-los llegits han dut moderns erudits a coincidir amb certs arguments i conclusions de Villarroya.

Tres coses especialíssimes registra Villarroya en la crònica de Jaume I. Posa en primer terme: «Muchísimos errores históricos, imposibilidades, falsedades y anacronismos.»

De cara a aquest primer enunciat, cal fer observar que, tractant-se, com es tracta, d'una obra autobiogràfica, escrita a distància dels esdeveniments, a vegades a gran distància, no té res de sorprenent que hi hagin pogut lliscar alguns errors o inexactituds: és el tribut de totes les memòries no escrites arran mateix dels fets, àdhuc amb el màxim escrúpol i la màxima bona fe per part de l'autor. Però apressem-nos a dir que errarà de mig a mig aquell qui creurà poder considerar la crònica de Jaume I, com la considerarà Villarroya i com l'han considerada altres historiadors i erudits, plena d'errors i de falsedats. Als uns i als altres els recordaria les paraules del gran historiador aragonès Jerónimo Zurita, quan, defensant la seva pròpia obra dels atacs de què era objecte arran de la seva publicació (i un dels motius dels atacs era la confiança que ell havia posat en les afirmacions del *Llibre dels Feits*) escrivia:

Aquest és el fet de caràcter general que cal proclamar davant d'aquells historiadors i erudits que ja han denunciat, com a objecció general a la crònica i, en conseqüència, a la paternitat del rei, els «moltíssims errors» que li atribuïen. I cal afegir des d'ara que, precisament perquè han cregut errònies certes afirmacions del *Llibre dels Feits* i han volgut rectificar-lo, han caigut sovint en un error. Ja fra Pere Marsili va arriscar-se a modificar algun passatge de la crònica catalana, sens dubte per considerar errònia la manera com presenta algun fet, i qui resulta haver-ne donat la versió equivocada, segons comprovació històrica irrefutable, ha estat la crònica de Marsili no el *Llibre dels Feits*. No ens en dolguéssim, perquè Marsili ens ha fornint, així, una de les millors proves que podia fornir-nos de la prelació del text català sobre el seu text llatí de la crònica.

L'acarnissament de certs crítics a trobar errors i inexactituds en el *Llibre dels Feits* ha descendit fins a comptar com a tals, en no pocs casos, allò que no eren sinó evidents errades de

copista. Fins i tot errades tan conegudes i sabudes com la transcripció d'una *m* per una *n* o viceversa i el salt d'alguna paraula o d'alguna ratlla, provocada per la repetició d'un mateix mot a poca distància, han estat catalogades entre les errades històriques de la redacció catalana. I, tanmateix, n'hi ha prou de confrontar altres manuscrits per a comprovar que algunes d'aquestes errades no existien en el text original.

La segona de les tres coses especialíssimes que Villarroja registrava en el *Llibre dels Feys* era: «muchísimas especies que debieron callarse». Quines són aquestes espècies? Totes les que condemna Villarroja moralista tal com la notícia que Pere el Catòlic, pare de Jaume I, hagués «jagut amb una dona» la nit abans de la batalla de Muret, cosa —diu— que mai un fill no hauria pogut revelar del seu pare; la confessió del mateix rei Jaume de les seves relacions carnals amb Berenguera Alonso —«Ridícula, extraña y vergonzosa confesión que se pone en boca del rey Don Jaime. Degrádase el honor de este y de una nobilísima dama llamada Doña Berenguera» (Cap. XI) —relacions històricament provades, condemnades pel papa Gregori IX, i altres anècdotes per l'estil, en les quals no cal insistir, perquè, si ens mostren la crítica històrica que utilitzava Villarroja, ningú no les empra avui per combatre l'autenticitat de la intervenció de Jaume I en l'elaboració de la crònica. I el mateix podem dir de tota la sèrie de «pasajes de poquísima importancia» i «puerilidades del autor», despreciables i impròpies d'un historiador i més d'un historiador reial, entre les quals Villarroja inclou no sols fets històrics de real interès, com els que narren els apartats relatius a la demanda d'Aurembiaix d'Urgell, tan interessants per al coneixement de la forma en què es descabdellava un judici d'aquella mena, o com els que contenen la versió de les Corts de Barcelona del 1228, on es decidí la conquesta de Mallorca, amb la versió dels discursos del rei, dels prelats, dels nobles i dels ciutadans. Tot plegat no inspira a Villarroja sinó comentaris despectius pel fet, en el primer cas que, en «contar las contestaciones de las partes y los hechos que ocurrieron con este motivo se empleen diez capítulos» (en realitat, deu paràgrafs apartats), i, en el segon cas, pel fet de donar tanta extensió als discursos que podrien ésser presentats en poques paraules. Afegim-hi les nimietats i ridiculeses que Villarroja trobava en els passatges de més intimitat de la crònica, aquells que millor caracteritzen els protagonistes, aquells precisament que li donen més valor com a document psicològic i que, per la seva ingenuïtat, la seva frescor, la seva sinceritat, fan les delícies del lector modern i li donen aquella sensació de «prada no trepitjada» que, segons expressió afortunada d'Américo Castro, produeix el *Llibre dels Feys*. Aquells també (i això és el que té més importància per a nosaltres en aquesta ocasió) que constitueixen un dels arguments més poderosos per a sostenir la intervenció directa i estreta del rei en la producció de la crònica i la impossibilitat que, sense aquella intervenció, ningú no hagués pogut reportar en detall aquells fets anecdòtics i donar-los la importància que els és donada, la que tenien per al protagonista i tenen per a nosaltres, perquè ens el mostren tan al viu. Ni tampoc no hauria gosat ningú, sense ésser el rei mateix, substituir-se a ell, en una suplantació de lesa majestat, com no fos per comanda i inspiració seva. Quantes vegades llegint i rellegint,

en els innombrables exàmens de la crònica, aquesta mena de passatges, he hagut de sorprendre'm que pugui haver sorgit mai el dubte sobre la certitud de la intervenció reial en la creació del *Llibre dels Feyts*: passatges com el d'aquell record d'infantesa que indignava a Villarroya, en què el rei evoca l'escena del jurament dels seus súbdits a les Corts de Lleida, al palau de la Suda, mentre ell era en braços de l'arquebisbe de Tarragona, prop de la finestra per on ara serveixen el menjar, sota el sostre de fusta, que després ha estat substituït per la volta: «sus el palau de volta que ara és, e llaores era de fust», o com aquell altre passatge, objecte també de la indignació de Villarroya en què el rei, simplement (§ 19), sense sospita d'indiscreció, recorda que es casà amb Elionor de Castella, quan «podíem llaora haver dotze anys», diu, «e entràvem en lo tretzè, si que un any estigué ab ella que no podíem fer ço que els hòmens han a fer ab sa muller, car no havíem l'edat»; o aquella altra anècdota encara, per no esmentar sinó algunes de les anatematitzades per Villarroya, que ell qualifica de puerilitat, on el rei explica la proposició que, adolescent encara —disset anys—, feu a la reina, llavors que la reial parella es trobava com presonera dels rics homes aragonesos, a Saragossa, i el rei, amb refús de la reina, li demana que es deixi arriar per ell amb unes cordes a través d'una trapa, i així, fugint ella amb gents lleials que l'esperaren a la porta, ell se sentirà amb les mans lliures per a reptar i escometre els rebels, i molt serà que no en mati algun. O aquell episodi del castell de fusta, acostat massa als murs de Borriana per mestre Nicholoso, contra el parer del rei, el qual cada tret que rep el castell de les màquines de guerra sarraïnes, diu que el sent com si el sentís en les pròpies costes; o el de la grua caçada «així com nós volíem que es presés, alta e ben presa», i oferta viva pel rei als prohoms sarraïns d'Almenara disposats a rendir-se-li; o el curiós consell convocat i tingut pel rei «en aquell corral qui és devant les cases nostres e les de Muntaragó»; i tants i tants altres, blasmatos o no per Josep Villarroya, com a «muy impertinentes para lo que es la Historia» i el que són la sal i la mel de la crònica per a aquell qui no vulgui exigir a un cronista del segle XIII una crítica actual ni solament setcentista, i que ja es dóna per ben satisfet del cabal de notícies que l'autor ens deixa sobre el període que història i de l'esforç que dugué per acostar-se a l'exactitud, amb una obra tan plena de vida, de plasticitat i de simplicitat, i que ens hagi ajudat a comprendre, com ens ajuda, la figura d'un personatge tan important de la nostra història com el rei Jaume I el Conqueridor.

L'autor podria, és cert, parlar-nos de moltes altres coses que ens plauria de conèixer, i prou li'n feia retret Villarroya; però haurien estat les mateixes que nosaltres li demanaríem? Això ens porta a parlar de la tercera de les «coses especialíssimes» que l'erudit valencià registrà en el *Llibre dels Feyts* enfront de les espècies que hauria hagut de callar: «la falta de otras muchísimas que correspondía haber escrito». En altres termes, acusa l'autor de «haber omitido lo que era razon que dixese, si había de completar la obra y cumplir las severas leyes que religiosamente debe observar un buen historiador» (pàg. 23).

I quines són les omissions que tant escandalitzen Villarroya? Els miracles, els miracles complerts en el regnat de Jaume I: el de l'aparició de la Verge als fundadors de l'Orde de la

Mercè; el de la travessia de sant Ramon, de Mallorca a Barcelona, damunt la seva capa; el dels corporals de Daroca. Ja l'historiador valencià Gaspar Escolano va assajar una explicació (no massa afortunada, val a dir) en defensa del rei Jaume i en justificació d'aquestes omissions. «No ha de dar cuidado de la verdad a nadie», diu referint-se al dels corporals de Daroca, «pues ni escribió de la aparición de San Jorge en la batalla del Puche de Enesa, ni de cómo se pasó San Raymundo de Mallorca a Barcelona por el mar, embarcado sobre su manto, con ser todos éstos campaniles y averiguados; porque, como ya el rey atendía no a más que a dexar unos substaciosos comentarios de sus conquistas y hechos de armas, pasó de largo por cosas tan notables como aquellas, remitiéndolas a la voz de la fama, que no las dexó morir» (llib. IX, cap. XXX, n. 7).

Tanmateix, la crònica no omet, en narrar l'assalt de la ciutat de Mallorca, la visió reportada al rei pels sarraïns mateixos, «que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques». I el rei mateix comenta: «E açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en estòries trobem que, en altres batalles l'han vist de crestians e de sarraïns moltes vegades (§ 84).»

També reporta la crònica la visió, que vol suposar miraculosa, d'un frare menoret de Navarra, al qual un àngel de Nostre Senyor havia pronosticat que un rei salvaria Espanya del mal abatut damunt d'ella per la revolta dels sarraïns contra Alfons X de Castella, i que aquest rei era «el rei d'Aragó, que ha nom Jacme I». Aquesta visió no féu gaire impressió damunt els aragonesos als quals s'adreçava, perquè Eiximèn d'Urrea, parlant en nom d'ells, es limità a comentar «que visions bones eren». Quant a Villarroya, si la recorda, és sols per a qualificar-la de «una historia, cuento o novela que, como si fuese la cosa más interesante, no tuvo inconveniente el auto de la Crònica para continuarla en estos términos» (§ 91).

Cap altre miracle no reporta la crònica: cap, doncs, certament, dels que reclamava Villarroya. Però com que ell és l'únic a fer de l'omissió un argument contra l'autenticitat de la intervenció reial en l'elaboració de la crònica, acontentem-nos dels arguments de Gaspar Escolano, i reforcem-los, si de cas, fent observar que la narració del *Llibre dels Feys* no pretén de presentar el descabdellament total del regnat, sinó diversos nuclis d'episodis relatius a algunes de les grans empreses o esdeveniments del regnat. Per això la crònica pot ometre molts altres esdeveniments que no troba a faltar Villarroya, alguns de tan voluminosos com els concernents al desplegament de la política occitana del rei Jaume, amb fets capitals com el tractat de Corbell; per això i perquè, saldada negativament, l'autor no degué jutjar interessant de perpetuar-ne el record. És el mateix cas de la temptativa d'entronització de l'infant Pere al reialme navarrès al final del regnat del Conqueridor. Fracassada també, res no aconsellava al reial cronista de donar-li cabuda en la seva autobiografia, tot i que parla prou, en aquella part, de les vicissituds de l'Infant.

Tots aquests arguments presentats per Villarroya i —afegim— per tots aquells autors que, coneixent-lo o desconeixent-lo, els han considerats també vàlids, no poden arribar a

contrarestar, ni llunyanament, el fet massís de l'autobiografia que és la crònica, ni tan sols els que tenen més intenció i més fonament; no parlem dels que són manifestament absurds i delators d'una incapacitat crítica fonamental, com quan, basant-se en el passatge on la crònica al·ludeix als Guillem de Pueyo, pare i fill, Villarroya afirma (pàg. 7): «encontramos escrito que a los once años de su edad ya trabajaba en su crónica o comentarios», quan la crònica es limita a dir que, en el setge primerenc d'Albarrasí, era al costat del rei, entre altres, «Don Guillem de Pueyo, pare d'aquest Guillem de Pueyo que era ab nós quan feíem aquest llibre». I aquesta indicació, que és un element excepcional per a la datació d'una de les parts del *Llibre*, la primera, és puerilment interpretat en el sentit que la part de què tracta és precisament aquella que correspon als fets narrats en aquell moment; com si la referència al Guillem de Pueyo, fill, no estigués manifestament plaçada en un moment anterior, pretèrit: «que era ab nós quan feíem aquest llibre», no «que és ab nós menter fem aquest llibre», frase que hauria hagut de dir, si el sentit fos el que Villarroya li donà.

Però és que fins i tot quan Villarroya té algun encert lògic, que després la crítica ha confirmat, acostuma a malmetre'l amb els seus comentaris o arguments ridículs, inconsistents i puerils, per emprar alguns dels seus habituals epítets. Ells veu bé —i no és difícil de veure— que el darrer apartat del *Llibre*, escaientment truncat, no pogué ésser obra del rei, sinó d'algú altre, del qui —diríem nosaltres— sota la seva direcció, en redactava aquella darrera part. Diu: «E a entant per alguns dies, com nós haguéssim en cor d'anar a Poblet, e de servir la Mare de Déu en aquell llogar de Poblet, e fóssem ja partits d'Algezira, e fóssem en València, a nós cresqué la malaltia, e plach a Nostre Senyor que no complíssem lo viatge que fer volíem...»

Encara no rebutjaríem la possibilitat que el Rei, veient, pel seu estat de postració, que no podia partir de València i que ja no podria arribar a Poblet, confiés la seva convicció al redactor de la crònica i que aquest la inclogués en l'autobiografia, en la forma que va fer-ho. És, de tota manera, acceptable la conclusió de Villarroya, i un crític tan afinat com Lluís Nicolau d'Olwer en el seu lluminós estudi sobre la crònica de Jaume I (*Estudis Universitaris Catalans*, XI, 1926, pàg. 87) arriba a una conclusió semblant, no sols per al darrer paràgraf sinó per als § 547-566, que ell creu obra de Marsili. Allò que ja no és tan acceptable és la forma en què Villarroya ho comenta:

Mientras vivimos siempre nos halaga y lisonjea la esperanza de vivir más tiempo, pero es imposible que podamos decir con verdad que, efectivamente, hemos muerto. Este último caso es el que se halla escrito en nombre del rey D. Jaime, cuando se le hace decir que no fue voluntad divina que hiciese el referido viaje. Esto no pudo asegurarse hasta después de su fallecimiento. Muerto, no podía hablar; vivo, no pudo decirlo: luego tampoco creerse que esta especie la escribiese el rey Jaime (pàg. 112).

Encara Villarroya oblidava que hi ha moribunds que saben prou bé que van a morir.

Però, com si el text de la crònica no finís amb aquest darrer paràgraf l'erudit valencià les escomet contra l'afegitó que va posar-hi el copista simple anotació de la data de la mort, dels títols del rei i del prec pel seu repòs etern: «E aquí en Valencia, en l'any de .M.CC.LXX-VI., .VI. Kalendas Agusti, lo noble en Jacme, per la gràcia de Déu rei d'Aragó e de Mallorques e de València, comte de Barcelona e d'Urgell e senyor de Montpeller, passà d'aquest segle: Cuius anima per misericordiam Dei sine fine requiescat in pace. Amen.»

I Villarroya va fins a sentir-se obligat a posar-hi aquest comentari: «Esto, sin duda, se notó después del fallecimiento del expresado monarca, porque antes aún vivía, así que no pudo escribirlo él mismo, porque lo habría de haber hecho después de muerto: luego es imposible que sean parto suyo semejantes expresiones.»

I com si això no fos prou, Villarroya considera inaplicable al cas de la crònica del rei el cas de Moisès. «Tal vez se pretenderá quitar fuerza y eficacia a este argumento, trayendo a colación el caso de Moisés, muy semejante al nuestro...», perquè Moisès, a diferència de Jaume I, havia pogut preveure la seva mort i fins comentar-la: «dejó escrita su muerte y algunos pasajes posteriores a ella».

Però deixem de banda aquestes puerilitats de l'erudit valencià, i retinguem la versemblança que el monarca no tingués cap intervenció en el darrer paràgraf de la crònica (i potser en d'altres d'anteriors, com sosté Nicolau); i respecte a l'afegitó final del manuscrit de Poble, tan innecessàriament comentat, retinguem la conclusió de Villarroya que no dubta a dotar la crònica d'un autor conegut: «Yo entiendo que el mismo que puso este aditamiento fue el verdadero autor de los Comentarios.»

I com que el qui va posar l'aditament no fou altre que el copista del manuscrit, o sia fra Celestí Destorrent, aquest hauria d'haver estat l'autor de la crònica o Comentaris del rei En Jaume I, en conseqüència, el manuscrit, en lloc d'ésser una còpia, hauria estat l'original. Aquestes són les conseqüències que caldria treure de la conclusió de Villarroya, conseqüències a les quals cap autor no ha arribat, si bé alguns —com el P. Villanueva, Montoliu i el mateix Nicolau— no han deixat de concedir al seu text una individualitat que ha tendit a considerar-lo com a alguna cosa a part dins les vicissituds de l'elaboració de la crònica del Conqueridor. Però el darrer capítol del llibre de Villarroya és, com veurem, totalment contradictori respecte aquestes conclusions.

També és versemblantment exacta l'opinió de Villarroya quan afirma que tampoc el pròleg del *Llibre* no degué ésser obra del rei, conclusió a la qual, un segle i mig després, arribarà també Nicolau d'Olwer. Villarroya valora aquest pròleg correctament, com una «pequeña pieza, pero a la verdad muy docta y puesta com mucha elegancia», i en fa un bon resum. Però, com cada vegada que es posa a argumentar, les seves deduccions deixen molt que desitjar i són ben lluny d'ésser convincents, fins i tot quan, com en aquest cas, la conclusió mereixi la nostra aprovació: així és, la no paternitat del rei (o del seu secretari, habitual

redactor) respecte al pròleg: és un altre l'estil, sembla una altra l'ostentació erudita, s'hi endevina una voluntat d'imitació estilística, inútil, perquè es mou en un pla superior, menys senzill i menys directe, obra, tanmateix, d'un bon coneixedor del *Llibre* i del monarca.

Tot això no compta, però, ni poc ni molt, perquè res no en diu, per a Villarroya. La seva argumentació es basa essencialment en el fet, no sempre exacte, que el pròleg d'una obra acostuma a escriure's un cop finida, majorment aquest (i l'observació és vàlida) on són fetes al·lusions a la llarga existència viscuda i al final de la pròpia vida. Però el Rei estava tan abatut d'ànim, argumenta Villarroya, que no pot ésser que el pròleg fos obra seva.

En este estado, ¿será creíble que se hallase en disposición para componer un prólogo tan elegante, para recopilar su vida, para tener en la memoria tantos textos de libros sagrados, para aplicarlos a los pasajes de aquella con la mayor propiedad, para recomendar a los venideros la Historia de su vida y gloriosas hazañas? El mismo concepto formo de este prólogo que del capítulo último de la Crónica y de toda su extensión.

És a dir, que l'autor no n'és el Rei. Però, almenys hem trobat, a la fi, en aquest pròleg, alguna cosa digna, per a Villarroya, de tota lloança. Cosa extraordinària en aquesta Col·lecció de cartes historicocrítiques, on hem vist malmeses pretensiosament la major part dels mèrits i les bel·leses que conté una de les obres cabdals de la historiografia medieval. Alguna cosa degué sentir-ne Villarroya, algun moment, quan gairebé s'excusa d'haver gosat enderrocar una obra tan important amb les seves cartes debel·ladores. I encara quan, en la darrera carta, en contradicció amb la conclusió que les seves mateixes deduccions imposaven (Celestí Destorrent, autor), declara que l'autor no és altre que el mateix Marsili, presentat per ell en aquests termes encomiàstics: «Este insigne varon fué de Nacionalidad catalana, Religioso de la Orden de predicadores, Catedrático; insigne Teólogo, doctísimo en la inteligencia de las Divinas Escrituras y exacto y célebre Historiador.»

L'exacte i célebre historiador que ha fet objecte de les seves escomeses violentes (recorrem el qualificatiu d'«especies despreciables, pueriles, de ninguna monta»), l'obra del qual, el *Liber gestarum*, declara ingènuament no conèixer.